

MARTA KOMOROWSKA-PUDŁO

WYCHOWANIE SEKSUALNE W UJĘCIU HOLISTYCZNYM

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie holistycznego podejścia do wychowania seksualnego, uwzględniającego wszechstronne przygotowanie dzieci i młodzieży do dojrzałego funkcjonowania w sferze własnej płciowości. Przygotowanie to obejmuje aspekt rozwoju biologicznego, osobowościowego i społecznego, a także funkcji, z jakimi wiąże się seksualność w pełnieniu w dorosłości ról małżeńskich i rodzicielskich. W niniejszym artykule zostaną przedstawione cele wychowania seksualnego i teoretyczne podstawy uzasadniające holistyczne ujęcie problemu. Do uzasadnienia omawianego podejścia zostaną wykorzystane wyniki badań własnych autora pracy, uzyskane drogą sondażu diagnostycznego, prezentujące postawy młodzieży wobec seksualności oraz ich związek z postawami wobec małżeństwa i rodzicielstwa.

HOLISTYCZNE UJĘCIE SEKSUALNOŚCI CZŁOWIEKA

Holizm to nauka o całości¹. Pojęcie to określane jest jako „pogląd głoszący, że zjawiska społeczne tworzą układy całościowe”². „Podstawowym aksjomatem stanowiska holistycznego jest to, że złożone zjawisko nie może być zrozumiane dzięki analizie samych jego części składowych”³. Seksualność jest szczególną

Dr MARTA KOMOROWSKA-PUDŁO – adiunkt Katedry Nauk o Rodzinie, Wydział Teologiczny, Uniwersytet Szczeciński, ul. Krakowska 71-79, 71-017 Szczecin; e-mail: mkomorowska1@wp.pl

¹ K. WENTA, *Holistyczny wymiar edukacji wspomaganej technologią informacyjną*, w: J. MORBITZER (red.), *Komputer w Edukacji. 19 Ogólnopolskie Sympozjum Naukowe*, Kraków: Wyd. Katedry Technologii i Mediów Edukacyjnych Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2009, s. 13.

² M. SZYMCZAK (red.), *Słownik języka polskiego*, Warszawa: PWN 1992, s. 750.

³ A.S. REBER, *Słownik psychologii*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2000, s. 255.

sferą funkcjonowania jednostki, integralnie związaną z innymi obszarami życia człowieka – fizycznym, psychicznym i społecznym. Przygotowanie dzieci i młodzieży do funkcjonowania w sferze seksualności wymaga uwzględnienia tego całościowego podejścia, by w konsekwencji wieloletnich działań wychowawczych umożliwić im osiągnięcie dojrzałości psychoseksualnej.

Konieczność holistycznego podejścia do pedagogiki seksualnej wiąże się także ze współczesnymi koncepcjami psychologii rozwoju człowieka, uzasadniającymi właściwą metodykę wychowania seksualnego dzieci i młodzieży w poszczególnych grupach wiekowych zarówno w zakresie formy dydaktycznej, jak i treści merytorycznych tego rodzaju zajęć. Współczesna psychologia rozwoju jest, zdaniem A. Brzezińskiej, „psychologią rozwoju człowieka, a nie tylko rozwoju jego rozmaitych funkcji psychicznych”⁴. W psychologii humanistycznej podkreśla się „traktowanie i badanie *osoby ludzkiej* jako istoty *niepodzielnej, całościowej, organizmicznej*, która jest czymś jakościowo innym, aniżeli sumą swych części”⁵.

Ponieważ całość funkcjonowania człowieka nie da się sprowadzić do sumy różnych tworzących ją podsystemów i elementów, nie można jej poznać, jedynie analizując owe elementy i tworzone przez nie subsystemy (zachowania, struktury poznawcze, emocjonalno-motywacyjne czy nawet struktury osobowości). Zawsze trzeba brać pod uwagę wszystkie te subsystemy i łączące je relacje i jedne rozpatrywać w kontekście pozostałych. W przeciwnym razie nie uzyskamy wiedzy o człowieku pozwalającej na zrozumienie jego zachowania⁶.

W analizie rozwoju człowieka należy zwrócić także uwagę na trzy jego obszary: *soma*, *psyche* i *polis*. W obszarze *soma* ważny jest genotyp człowieka, wyznaczający rodzaj, tempo i dynamikę zmian organizmu, szczególnie w obszarze centralnego układu nerwowego, potrzeb człowieka czy jego wyglądu i sprawności działania. W obszarze *psyche* uwzględniona jest psychika człowieka, jego procesy poznawcze (m.in. wrażenia, spostrzeżenia, uwaga, myślenie, pamięć, podejmowanie decyzji), emocjonalne i motywacyjne. Obszar *polis* obejmuje realizację ról społecznych oczekiwanych i wymaganych przez środowisko⁷.

W kontekście powyższych założeń ważne jest więc, by wszystkie sfery bio-psychospołecznego funkcjonowania człowieka rozpatrywać w sposób całościowy,

⁴ A. BRZEZIŃSKA, *Spółeczna psychologia rozwoju*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2005, s. 37.

⁵ T. RZEPA, za: A. BRZEZIŃSKA, tamże.

⁶ A. BRZEZIŃSKA, *Spółeczna psychologia rozwoju*, s. 57.

⁷ Tamże, s. 190.

także w obszarze seksualności. Wiąże się to zarówno z definiowaniem sfery seksualności człowieka, jak i z analizą elementów składających się na tę sferę życia.

Autorzy definiujący pojęcie seksualności i różnych odmian tego słowa wskazują na jego ściśle powiązanie z pojęciem płci, płciowości i życia płciowego⁸. Z kolei *płeć* to zespoły różnorodnych cech charakteryzujących kobiety i mężczyzn i jednocześnie odróżniających ich od siebie⁹. Człowiek zawsze jest istotą płciową, a kobiecość i męskość wyraża się w całej osobowości człowieka – zarówno w aspekcie poznawczym, jak emocjonalnym i behawioralnym¹⁰. Seksualność człowieka (także w świetle seksuologii jako nauki) obejmuje więc szeroki aspekt jego życia nie tylko w sferze fizycznej, ale także w psychicznej, kulturowej i społecznej¹¹. Różnorodne koncepcje seksuologiczne, od najwęższej (w której seks traktowany jest jako źródło napięć i rozkosznych odprężeń) po szersze (uwzględniające także psychiczne potrzeby człowieka) i najszersze (uwzględniające, poza powyższymi, aspekty relacji i więzi międzyludzkich), odpowiadają trzem podejściom do seksualności: biologicznemu, psychologicznemu i psychospołecznemu¹², czyli ściśle wiążą się z koncepcją trzech obszarów funkcjonowania człowieka: *soma, psyche i polis*¹³.

Szczegółowa analiza trzech, niżej opisanych, sfer seksualności człowieka umożliwia uzasadnienie holistycznego podejścia do wychowania seksualnego człowieka. Fizyczna sfera seksualności jednostki obejmuje fizjologię płciowości, właściwości genetyczne i morfologiczne oraz jej zdolność rozrodczą¹⁴. Sfera psychiczna obej-

⁸ Zob. M. SZYMCZAK, *Słownik*, s. 192; W. KOPALIŃSKI, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa: Wiedza Powszechna 1989, s. 459; Z. LEW-STAROWICZ, *Encyklopedia erotyki*, Warszawa: Wydawnictwo MUZA 2004, s. 504.

⁹ Por. K. IMIELIŃSKI (red.), *Seksuologia – zarys encyklopedyczny*, Warszawa: PWN 1985, s. 266; Z. LEW-STAROWICZ, *Encyklopedia*, s. 463.

¹⁰ Por. W. MAJKOWSKI, *Rodzina w wymiarze jednostkowym i społecznym*, w: *Wychowanie do życia w rodzinie*, red. K. OSTROWSKA, M. RYŚ, Warszawa: CMPPP MEN 1999, s. 126.

¹¹ Zob. K. IMIELIŃSKI, *Człowiek i seks*, Warszawa: IWZZ 1986, s. 36; K. IMIELIŃSKI (red.), *Seksuologia – zarys*, s. 343; K. WIŚNIEWSKA-ROSKOWSKA, *Eros zabłąkany*, Warszawa: ODiSS 1989, s. 38; M. BEISERT, *Seks twojego dziecka*, Poznań: Zakład Wydawniczy K. Domke, 1991, s. 8; J. AUGUSTYN, *Integracja seksualna*, Kraków: Wydawnictwo M 1993, s. 18-20; J. AUGUSTYN, *Wychowanie do integracji seksualnej*, Kraków: Wydawnictwo M 1994, s. 6; Z. LEW-STAROWICZ, *Encyklopedia*, s. 504; J. GOLEŃ, *Wychowanie seksualne w rodzinie*, Rzeszów: Wyższe Seminarium Duchowne 2006, s. 52-75.

¹² Zob. K. IMIELIŃSKI (red.), *Seksuologia – zarys*, s. 346.

¹³ Por. M. BEISERT, *W poszukiwaniu modelu seksualności człowieka*, w: M. BEISERT (red.), *Seksualność w cyklu życia*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2006, s. 15.

¹⁴ I. OBUCHOWSKA, A. JACZEWSKI, *Rozwój erotyczny*, Warszawa: WSiP 1992, s. 42-43; K. IMIELIŃSKI, *Seksiatria*, t. 1, Warszawa: PWN 1991, s. 169-171, 183-186.

muje popęd płciowy człowieka (częściowo umiejscowiony też w sferze fizycznej) i jego osobowość, a szczególnie emocjonalność i zdolność do miłości¹⁵. Zmysłowy komponent popędu płciowego obejmuje potrzebę rozładowania napięcia seksualnego, natomiast komponent uczuciowy związany jest z potrzebą więzi¹⁶. Połączenie obu tych komponentów wskazuje na wyraźny związek sfery *soma*, *psyche* i *polis* w obszarze seksualności. Dojrzałość funkcjonowania człowieka w tych trzech sferach wiąże się z uzyskiwaniem przez niego, w miarę jego dorastania, dojrzałości popędu płciowego na trzech kolejnych poziomach (tzw. trzech piętrach). Pierwsze piętro, odpowiadające za funkcjonowanie seksualne na poziomie anatomicznym, czyli za tzw. gotowość seksualną, umiejscowione jest w obszarze rdzenia kręgowego¹⁷. Osiąga ono swą dojrzałość około 14-15 roku życia u mężczyzn i 18-24 roku u kobiet¹⁸. Drugie piętro popędu płciowego, obejmujące uczuciowość pierwotną oraz ośrodki popędu i antypopędu seksualnego, odpowiedzialne jest za pobudzanie i hamowanie reaktywności seksualnej. Umiejscowione jest ono w obszarze podkorowym ośrodkowego układu nerwowego, a dojrzałość swą osiąga w okresie dojrzewania¹⁹. Trzecie piętro popędu płciowego jest charakterystyczne jedynie dla człowieka i odpowiada za właściwe funkcjonowanie uczuciowości wyższej oraz pełnej dojrzałości psychoseksualnej²⁰, której przejawem jest zintegrowanie seksualności z osobowością, systemem wartości i kulturą, w której człowiek funkcjonuje²¹. Umiejscowione jest ono w obszarze płatów kory mózgowej, a dojrzałość osiąga wraz z osiąganiem przez jednostkę dojrzałości psychicznej i społecznej²². Przeciętny wiek uzyskania takiej dojrzałości to 20-25 rok życia, zwykle wcześniej u kobiet niż u mężczyzn²³. Ostatnia, społeczna sfera seksualności człowieka obejmuje identyfikację seksu-

¹⁵ K. IMIELIŃSKI, *Seksiatria*, s. 172-176.

¹⁶ Zob. Z. IZDEBSKI, A. JACZEWSKI, *Rozwój seksualny*, w: A. JACZEWSKI (red.), *Biologiczne i medyczne podstawy rozwoju i wychowania*, Warszawa: Akademickie „Żak” 2003, s. 260; T. DUDEK, *Dorastanie do miłości*, w: W. SZEWCZYK (red.), *Dorastać do miłości*, Tarnów: Duszpasterstwo Rodzin 1991, s. 66-72; K. IMIELIŃSKI, *Seksiatria*, s. 180-182.

¹⁷ Z. LEW-STAROWICZ, *Atlas psychofizjologii seksu*, Warszawa: PZWL 1990, s. 53-57.

¹⁸ Z. LEW-STAROWICZ, *Encyklopedia*, s. 153.

¹⁹ Tamże, s. 57.

²⁰ Tamże, s. 59.

²¹ Z. LEW-STAROWICZ, *Atlas*, s. 59-60.

²² Z. LEW-STAROWICZ, *Encyklopedia*, s. 156.

²³ P.K. OLEŚ, *Psychologia człowieka dorosłego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2011, s. 16.

alną, kierunek potrzeb seksualnych, role płciowe²⁴ oraz intymne relacje kobiety i mężczyzny²⁵. Wiąże się ze zdolnością do budowania trwałych związków, z gotowością do zawierania małżeństw i do rodzicielstwa²⁶.

Znaczenie holistycznego podejścia do seksualności podkreśla Światowa Organizacja Zdrowia wskazując, że „integracja biologicznych, emocjonalnych, intelektualnych i społecznych aspektów życia seksualnego, konieczna do pozytywnego rozwoju osobowości, komunikacji i miłości”²⁷, to przejaw zdrowia w analizowanej sferze życia człowieka. Zdolność łączenia wyżej opisanych trzech sfer płciowości, określana jako integracja seksualna, jest wskaźnikiem dojrzałości psychoseksualnej²⁸, niezbędnej do odpowiedzialnego realizowania funkcji więziotwórczych i prokreacyjnych²⁹. Osoby dojrzałe psychoseksualnie identyfikują się z własną płcią i akceptują ją, znają specyfikę odmienności płci, są zdolne do utworzenia związku partnerskiego, do rodzicielstwa i wyrobienia poczucia odpowiedzialności za podejmowane decyzje. Wśród potrzeb seksualnych najważniejsze są dla nich miłość, więź i wzajemne uszczęśliwianie siebie. Związki swoje opierają na równości płci, godności i szacunku, podporządkowaniu zachowań seksualnych systemowi wartości obojga partnerów i traktowaniu współżycia płciowego jako szczególnie ważnego doświadczenia³⁰. Osoby niedojrzałe psychoseksualnie ujawniają różne zaburzenia rozwoju psychoseksualnego, podejmując niedojrzałe, nieupo-

²⁴ K. IMIELIŃSKI, *Człowiek*, s. 42-43.

²⁵ Zob. K. WIŚNIEWSKA-ROSKOWSKA, *Problemy współczesnego erotyzmu*, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej 1986; K. WIŚNIEWSKA-ROSKOWSKA, *Eros*; J. AUGUSTYN, *Wychowanie*; W.B. SKRZYDLEWSKI, *Etyka seksualna. Przemiany i perspektywy*, Kraków: Wydawnictwo M 1999.

²⁶ Zob. W. FIJAŁKOWSKI, *Seks okiełznany? Twórcze przeżywanie płci*, Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej 1991; K. WIŚNIEWSKA-ROSKOWSKA, *Problemy*; K. WIŚNIEWSKA-ROSKOWSKA, *Eros*; W. FIJAŁKOWSKI, *Płeć, osoba, osobowość*, w: W. FIJAŁKOWSKI, K. NEUGEBAUER, A. STELMASZYK, *Dar jedności. Nowe spojrzenie na erotyzm człowieka*, Warszawa: Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych 1988; J. AUGUSTYN, *Wychowanie*; A. MARCOL, *Etyka życia seksualnego*, Opole: Wydawnictwo św. Krzyża 1995; W.B. SKRZYDLEWSKI, *Etyka*.

²⁷ Z. LEW-STAROWICZ, *Encyklopedia*, s. 534.

²⁸ M. BEISERT, *W poszukiwaniu*, s. 19.

²⁹ Por. K. IMIELIŃSKI, *Seksjatria*, s. 169-182; J. TREMPAŁA, D. CZYŻOWSKA, *Rozwój moralny*, w: B. HARWAS-NAPIERAŁA, J. TREMPAŁA (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, t. III, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2003, s. 106-130; E. GURBA, *Wczesna dorosłość*, w: B. HARWAS-NAPIERAŁA, J. TREMPAŁA (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, t. II, Warszawa: Wydawnictwo PWN 2003, s. 202-233; J. TREMPAŁA, *Rozwój poznawczy*, w: *Psychologia rozwoju człowieka*, t. III, s. 13-44; I. OBUCHOWSKA, *Adolescencja*, s. 163-201; S. KOWALIK, *Rozwój społeczny*, w: *Psychologia rozwoju człowieka*, t. III, s. 71-105.

³⁰ Zob. Z. LEW-STAROWICZ, *Encyklopedia*, s. 156.

rządkowane i niepohamowane zachowania seksualne³¹. Są to osoby sprawne fizycznie i intelektualnie, które nie potrafią jednocześnie prawidłowo pełnić roli seksualnej. Dominują u nich postawy i zachowania emocjonalne nad racjonalnymi, przejawiają niskie poczucie odpowiedzialności, a podejmowane przez nie zachowania seksualne są właściwe dla wieku młodzieńczego³². Jednostki takie cechują się niekontrolowaniem swojego popędu płciowego, hedonistycznym podejściem do seksualności, podejmowaniem współżycia bez zaangażowania emocjonalnego³³.

SZKOLNY SYSTEM WYCHOWANIA SEKSUALNEGO

Poziom dojrzałości psychoseksualnej zależy od wielu czynników psychofizycznych jednostki, ale w dużym stopniu także od jakości środowiska wychowawczego, w którym osoba wzrasta. Wychowanie rozumiane jest w pedagogice jako „działanie [...] zmierzające do osiągnięcia względnie trwałych skutków [zmian] w rozwoju fizycznym, umysłowym, społecznym, kulturowym [...] jednostki ludzkiej”³⁴. Działania te mogą być celowe i zamierzone, jak i niecelowe oraz nieświadome i mogą prowadzić do względnie trwałych zmian w osobowości³⁵, głównie w sferze poznawczo-instrumentalnej i aksjologicznej³⁶. W psychologii wychowanie określa się jako „zbiorowy wpływ wszystkich czynników środowiskowych, które oddziałują na rozwój i zachowanie”³⁷, a główne jego skutki to zmiany osobowości u dziecka, zmiany w jego reakcjach (zachowaniu), nadawanie nowych znaczeń otaczającemu światu oraz kształtowanie poglądów i postaw³⁸. W wychowaniu podkreśla się takie jego elementy, jak wywieranie wpływu, oddziaływanie, dokonywanie zmian, przekształcanie jednostki, tworzenie sytuacji oraz zmienianie kierunku lub siły rozwijających się właściwości³⁹.

³¹ P. MARCINEK, A. BRZESKA, A. KAPAŁA, A. PEDA, F. SZUMSKI, *Niedojrzałość psychoseksualna jako termin diagnostyczny*, „Seksuologia Polska” 9 (2011), nr 1, s. 38-42.

³² Z. LEW-STAROWICZ, *Encyklopedia*, s. 420.

³³ Zob. K. WIŚNIEWSKA-ROSZKOWSKA, *Problemy*; K. WIŚNIEWSKA-ROSZKOWSKA, *Eros*; J. AUGUSTYN, *Wychowanie*; A. MARCOL, *Etyka życia seksualnego*; W.B. SKRZYDLEWSKI, *Etyka*.

³⁴ W. POMYKAŁO, *Wychowanie*, w: W. POMYKAŁO (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*, Warszawa: Fundacja Innowacja 1996, s. 917.

³⁵ Tamże, s. 918.

³⁶ W. OKOŃ, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa: PWN 1987, s. 347.

³⁷ A.S. REBER, *Słownik psychologii*, s. 841.

³⁸ A. GURYCKA, *Struktura i dynamika procesu wychowawczego*, Warszawa: PWN 1979, s. 17.

³⁹ M. PRZETACZNIK-GIEROWSKA, Z. WŁODARSKI, *Psychologia wychowawcza*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1998, s. 16-24.

Efektym wychowania jest ukształtowanie dojrzałego lub niedojrzałego osobowościowo człowieka. S. Siek podkreśla, że osobowość to „organizacja nabytych i wrodzonych dyspozycji i schematów reagowania jednostki, względnie stała, spoiста, specyficzna dla jednostki, powstała jako wynik dojrzenia, uczenia się i przystosowania, determinująca dalszy rozwój i przystosowanie jednostki”⁴⁰. W związku z tym ukształtowana w wyniku określonego modelu wychowawczego osobowość jednostki może przyjąć postać dojrzałą lub niedojrzałą. Jeśli dojrzałość psychoseksualna człowieka wiąże się ściśle z dojrzałością osobowości, trudno nie podejmować w procesie wychowania seksualnego analizy elementów składających się na strukturę osobowości. Są to m.in. postawy, system nawyków, intelekt, wola, układy przekonań i oczekiwań, obraz siebie, emocje, uczucia czy potrzeby⁴¹. Wymienione tu przykładowe elementy psychospołecznego funkcjonowania człowieka kształtowane są przede wszystkim w procesie wychowania, a w przypadku funkcjonowania psychoseksualnego – w procesie wychowania odpowiadającego tej dziedzinie życia człowieka.

Najważniejszym środowiskiem wychowawczym dla dziecka jest jego dom rodzinny, atmosfera, jaka w nim panuje, jakość relacji między rodzicami jako małżonkami, jakość relacji między rodzicami a dziećmi, system wartości preferowany przez członków rodziny itd. Środowisko szkolne pełni rolę wspomagającą rodziców w procesie wychowania ich dzieci. Ze względu na cel niniejszego artykułu dalszej analizie poddane zostanie oddziaływanie wychowawcze w dziedzinie seksualności człowieka na terenie szkoły.

Szkolne zajęcia edukacyjne z *wychowania do życia w rodzinie* funkcjonują w Polsce od 1998⁴². Od 1999 roku realizowane są w postaci samodzielnych zajęć edukacyjnych na każdym etapie nauczania, począwszy od piątej klasy szkoły podstawowej. Obowiązek realizacji tych zajęć został określony w Ustawie o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży z dnia 7 stycznia 1993 roku⁴³. Jednocześnie też kilkunastoletniemu okresowi ich realizacji towarzyszą systematycznie dyskusje nad ich charakterem merytorycznym i metodycznym, głównie związane z zawężaniem lub rozszerzaniem treści programowych i sposobów ich realizacji. Jedni autorzy programów

⁴⁰ S. SIEK, *Struktura osobowości*, Warszawa: ATK 1986, s. 14.

⁴¹ Tamże, s. 15-16.

⁴² Do 31 sierpnia 1999 roku zajęcia te funkcjonowały pod nazwą „Wiedza o życiu seksualnym człowieka”.

⁴³ Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 roku o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. z 1993 r., nr 17, poz. 78).

i podręczników prezentują holistyczne podejście do seksualności, inni z kolei przedstawiają w nich jedynie zagadnienia fragmentaryczne. Dyskusje dotyczące edukacji czy wychowania w sferze płciowości związane są często z różnorodnym definiowaniem omawianej problematyki. Na określenie treści nauczania w zakresie seksualności autorzy programów używają pojęć: *edukacja seksualna*, *wychowanie seksualne*, *wiedza o życiu seksualnym człowieka* oraz *wychowanie do życia w rodzinie*. Edukacja seksualna koncentruje się na przekazywaniu informacji o seksualności i płodności człowieka w zakresie biologii i oświaty zdrowotnej⁴⁴ i pełni rolę informacyjną. W wychowaniu seksualnym, realizowanym w ramach *wychowania do życia w rodzinie*, seksualność człowieka postrzegana jest holistycznie, w wymiarze biologicznym, psychologicznym, społecznym i etycznym. Spełnia ono wówczas oczekiwany sens i nie oddziela fizjologii od psychiki, emocji i uczuć oraz świata wartości. Jeśli głównym celem tak rozumianego wychowania seksualnego będzie przygotowanie dzieci i młodzieży do pełnienia ról partnerskich, małżeńskich i rodzinnych w zakresie seksualności, pojęcie to wydaje się wystarczające. Wychowanie seksualne to integralna część kształtowania osobowości, formowania w niej dojrzałej postawy wobec życia, jego celu i sensu, a także integralna część określania hierarchii wartości i ról społecznych, w tym ról płciowych⁴⁵. Głównym zadaniem tej dziedziny wychowania jest ukształtowanie osoby zdrowej seksualnie, akceptującej swoją płć, przyjmującej role z nią związane, wyrażającej swoją seksualność w sposób dojrzały, odpowiedzialny wobec siebie samego, partnera i społeczeństwa⁴⁶. Wychowanie takich osób jest możliwe podczas przekazywania im niezbędnych informacji o seksualności człowieka, kształtowania ich postaw w tym zakresie⁴⁷, uwrażliwiania na wartości związane z tą dziedziną życia⁴⁸ i promowania zdrowia seksualnego⁴⁹. Efektem takiego procesu jest ukształtowanie u młodych ludzi dojrzałości psychoseksual-

⁴⁴ U. DUDZIAK, *Postawy wobec wychowania seksualnego a hierarchia wartości nauczycieli*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2009, s. 34.

⁴⁵ Por. Z. LEW-STAROWICZ, *Atlas*, s. 11.

⁴⁶ I. OBUCHOWSKA, A. JACZEWSKI, *Rozwój erotyczny*, s. 198.

⁴⁷ K. WIŚNIEWSKA-ROSKOWSKA, *Eros*, s. 127.

⁴⁸ M. KOZAKIEWICZ, *Cele i zadania wychowania seksualnego oraz przysposobienia do życia w rodzinie*, w: M. KOZAKIEWICZ, Z. LEW-STAROWICZ (red.), *Przysposobienie do życia w rodzinie*, Warszawa: PZWL 1987, s. 35.

⁴⁹ Z. LEW-STAROWICZ, K. SZCZERBA, *Nowoczesne wychowanie seksualne*, Warszawa: Polska Oficyna Wydawnicza 1995, s. 8-9.

nej⁵⁰, przygotowanie ich do życia małżeńskiego i rodzinnego, umożliwienie osiągnięcia integracji i rozwoju osobowości, formowanie ich świadomości płciowej, samoopanowania seksualnego oraz budowanie systemu wartości seksualnych⁵¹. Wszystkie powyższe cele i sposoby ich osiągnięcia koncentrują się na całościowym (holistycznym) podejściu do wychowania seksualnego dzieci i młodzieży.

Można wyróżnić dwa modele wychowania młodzieży w zakresie seksualności. Pierwszy model koncentruje się przede wszystkim na upowszechnianiu zagadnień o prokreacji, antykoncepcji, chorobach przenoszonych drogą płciową oraz przygotowaniu do życia seksualnego, najczęściej bez uwzględniania instytucji małżeństwa i rodziny. W modelu drugim, realizowanym jako wszechstronne przygotowanie dzieci i młodzieży do małżeństwa i życia rodzinnego, w tym także do funkcjonowania w sferze seksualności, ujmuje się człowieka w kontekście holistycznym⁵².

Przykładem modelu pierwszego jest szwedzki program wychowania seksualnego, realizowanego w latach 60. i 70. XX wieku, w czasach tzw. rewolucji seksualnej. Położono wówczas nacisk na obalenie wszelkiego tabu, wyzwolenie z przesądów i ograniczeń w dziedzinie seksualności oraz wolne, niczym nieskrępowane życie płciowe, co miało doprowadzić ludzi do pełnego szczęścia. Dzieci i młodzież uczono anatomii oraz fizjologii układu płciowego mężczyzny i kobiety, a także technik współżycia seksualnego, o którym mówiono w oderwaniu od małżeństwa. Wpajano także podstawy antykoncepcji, przy zupełnym odrzuceniu wartości moralnych. W 1974 roku zrekonstruowano jednak program, gdyż okazało się, że oderwanie przekazywania wiedzy o seksualności od refleksji moralnej i filozoficznej jest szkodliwe dla odbiorców takich informacji⁵³. Także wiele innych badań wskazuje, że wychowanie seksualne oparte na modelu pierwszym nie przynosi takich skutków, jakich oczekiwano by ze względu na przebieg rozwoju

⁵⁰ Por. M. RYŚ, *Przygotowanie do pełnienia ról małżeńskich i rodzinnych*, w: K. OSTROWSKA, M. RYŚ (red.), *Przygotowanie do życia w rodzinie*, Warszawa: Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna Adam 1997, s. 29-30.

⁵¹ Z. LEW-STAROWICZ, K. SZCZERBA, *Nowoczesne wychowanie*, s. 8-9.

⁵² M. KOZAKIEWICZ, *Młodzież wobec seksu, małżeństwa i rodziny*, Warszawa: IWZZ 1985, s. 151-186; D. KORNAS-BIELA, *Edukacja seksualna w szkole wyzwaniem dla współczesnej rodziny*, w: P. KRYCZKA (red.), *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1997, s. 231-252; S. GRZELAK, *Skutki wychowania w dziedzinie seksualności na świecie*, „Wychowawca” 2002 nr 3, s. 10; S. GRZELAK, *Profilaktyka ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2006, s. 29-288; K. URBAN, *Edukacja seksualna ABC*, „Wychowawca” 2009, nr 4, s. 10-13.

⁵³ M. KOZAKIEWICZ, *Młodzież wobec seksu, małżeństwa i rodziny*, Warszawa 1985, za: M. KOMOROWSKA-PUDŁO, *Psychospołeczne uwarunkowania postaw młodzieży wobec seksualności*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 2015, s. 249.

psychoseksualnego nastolatków. Edukacja seksualna realizowana w Stanach Zjednoczonych i w Wielkiej Brytanii polegała w długim okresie czasu jedynie na ograniczaniu konsekwencji seksualnych zachowań ryzykownych. Mimo szerokiego upowszechniania antykoncepcji (głównie prezerwatyw) nastolatki nadal zachodziły w ciążę i dokonywały aborcji, upowszechniało się doświadczanie wielopartnerstwa seksualnego, zwiększał się odsetek zakażonych wirusem HIV i chorych na AIDS⁵⁴, a im częściej młodzi ludzie korzystali z prezerwatyw, tym częściej podejmowali współżycie z przypadkowymi partnerami seksualnymi⁵⁵.

Wychowanie w sferze seksualności określane jest także jako *wychowanie seksualne A, B lub C*. W programach typu A młodzież ukierunkowywana jest na kształtowanie pełnej integracji seksualnej i dojrzałości psychoseksualnej, opartej na takich wartościach, jak godność, miłość, szacunek do życia i do drugiego człowieka. W programach typu B treści nauczania koncentrują się wokół biologicznej sfery seksualności, a szczególnie wokół anatomii, fizjologii układu płciowego i antykoncepcji, bez odwołania się do norm i wartości. Programy typu C obejmują takie zagadnienia, jak biologiczne aspekty prokreacji, prawidłowości rozwoju płciowego, podstawy antykoncepcji, profilaktyka przemocy seksualnej itp.⁵⁶

Zajęcia edukacyjne z *wychowania do życia w rodzinie*, obowiązujące w szkołach polskich, realizowane są zgodnie z drugim modelem wychowania seksualnego, propagowanym w świecie, oraz z programem typu A, z elementami programu B i C. Postulowane jest tu traktowanie wychowania w sferze płciowości w szerokim aspekcie, w którym wychowanie seksualne stanie się nie tylko uświadamianiem seksualnym, lecz także kształtowaniem sfery emocjonalnej i właściwych postaw moralno-społecznych wobec przyszłego życia seksualnego, małżeńskiego i rodzinnego⁵⁷.

⁵⁴ M. CZACHOROWSKI, *Nowy imperializm, czyli o tzw. edukacji seksualnej*, Warszawa: Inicjatywa Wydawnicza Ad Astra 1995, s. 22-24; A.A. EHRHARDT, *Our View of Adolescent Sexuality – a Focus on Risk Behavior Without the Developmental Context (Editorial, Comment)*, "American Journal of Public Health" 86 (1996), nr 11, s. 1523-1525; M. HOEKENBERRY-EATON, M.J. RICHMAN, C. ITO, T. RIVER, E. MAIBACH, *Mother and Adolescent Knowledge of Sexual Development. The Effects of Gender, Age, and Sexual Experience*, "Adolescence" 31 (1996), nr 121, s. 35; M. SUGAR, *Female Adolescent Sexuality*, "Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology" 9 (1996), nr 4, s. 175-183; S. GRZELAK, *Profilaktyka*, s. 105; B. CHAZAN, M. GABRYŚ, M. ŚRODŃ, W. WRÓBLEWSKA, *Ekspertyza: zdrowotne następstwa przedwczesnej inicjacji seksualnej u dziewcząt*, Warszawa 2007, s. 4-5, <http://www.brpd.gov.pl/uploadfiles/publikacje/ekspertyza.pdf> [28.01.2009].

⁵⁵ G.J. S. WILDE, *Target Risk: Dealing with the Danger of Death, Disease and Damage in Everyday Decisions*, Toronto 1994, za: S. GRZELAK, *Profilaktyka*, s. 107.

⁵⁶ K. URBAN, *Edukacja seksualna*, s. 10-11.

⁵⁷ Por. M. KOZAKIEWICZ, *Młodzież*, 151-186; Z. LEW-STAROWICZ, K. SZCZERBA, *Nowoczesne wychowanie*, s. 8-18; D. KORNAS-BIELA, *Edukacja seksualna*, s. 231-252; M. KOMOROWSKA-PUDŁO, *Wychowanie seksualne w rodzinie*, Szczecin: Oficyna Wydawnicza ZCE 2000, s. 9-13, 73-78;

Przygotowanie młodzieży do dorosłego życia odbywa się poprzez kształtowanie postaw, dojrzałości, odpowiedzialności i prawidłowych relacji z innymi, niezbędnych do budowania norm i systemów wartości oraz funkcjonowania w rolach partnerskich, małżeńskich i rodzicielskich we wszystkich aspektach życia człowieka. Odbywa się to drogą poznania i zrozumienia samego siebie poprzez dyskusje, rozmowy, samodzielne dochodzenie do decyzji, podkreślanie trwałości związków i pozytywnych stron płciowości. Cały proces wychowania skupia się przede wszystkim na formowaniu postaw, a nie tylko na informowaniu o zjawiskach i problemach. Wychowanie seksualne jest w obecnym programie zajęć edukacyjnych jednym z elementów wychowania do życia w rodzinie, stanowi jego nieodłączną część i obejmuje płciowość człowieka w aspekcie biologicznym, psychologicznym, społecznym i etycznym⁵⁸.

Przykładem państwa, w którym dostrzeżono pozytywne efekty programów edukacyjno-wychowawczych drugiego modelu wychowania w sferze seksualności, ukierunkowanego na abstynencję seksualną, na wierność oraz na przekazywanie wiedzy o płciowości i kształtowanie postaw, jest Uganda. W tym kraju na przełomie ósmego i dziewiątego dziesięciolecia poprzedniego wieku wskaźnik zakażeń wirusem HIV był najwyższy na świecie. Zmiany edukacyjne w kierunku drugiego modelu wychowania seksualnego spowodowały największy w świecie spadek zakażeń chorobami przenoszonymi drogą płciową (w tym HIV), zmniejszenie poziomu aktywności seksualnej u młodzieży, opóźnienie o 1,5 do 2 lat wieku inicjacji seksualnej, zmniejszenie liczby partnerów seksualnych, wzrost liczby młodych osób zawierających małżeństwa i preferujących wierność współmał-

R. PAWŁOWSKA, „Wiedza o życiu seksualnym człowieka” w opinii nauczycieli, rodziców i uczniów, w: R. PAWŁOWSKA, E. JUNDZIŁ (red.), *Miłość i seks w percepcji uczniów*, Koszalin: WSH 1999, s. 177-194; S. GRZELAK, *Profilaktyka*, s. 29-288; F. ADAMSKI, *Integralna wizja seksualności*, „Wychowawca” 2007, nr 7-8, s. 5-6; K. URBAN, *Edukacja seksualna*, s. 10-13; K. OSTROWSKA, *Płciowość w wychowaniu integralnym*, „Wychowawca” 2009, nr 4, s. 5-7; U. DUDZIAK, *Postawy wobec wychowania*.

⁵⁸ M. KOMOROWSKA-PUDŁO, *Psychospołeczne*, s. 250; por. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1999 r. w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego (Dz.U. z 1999 r. nr 67, poz. 756); Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. z 2002 r. nr 51, poz. 458); Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 lutego zmieniające rozporządzenie w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego.

żonkom, zmniejszenie liczby osób podejmujących przygodne kontakty seksualne⁵⁹. Wprowadzenie w 2002 roku w Stanach Zjednoczonych programów edukacyjnych dotyczących abstynencji płciowej przed zawarciem małżeństwa spowodowało wyraźny spadek liczby nastolatków inicjujących seksualnie zbyt wcześnie⁶⁰. W rezultacie uczestnictwa w programie „PION – Płciowość i Odpowiedzialność Nastolatków”, propagującego m.in. wstrzemięźliwość seksualną, młodzież (szczególnie męska) przejawiała bardziej dojrzałe postawy wobec miłości i młodzieżowych związków partnerskich, wobec współżycia seksualnego i wyrażała większą gotowość do odsunięcia momentu inicjacji seksualnej oraz większe nastawienie na doznania psychiczne, a mniejsze na fizyczne w porównaniu z jakością postaw przed uczestnictwem w tych zajęciach⁶¹.

Wychowanie seksualne jest jednym z elementów profilaktyki zdrowia. Jej rodzaje w pewnym stopniu odpowiadają modelom wychowania w sferze płciowości. Profilaktyka pierwotna polega na usuwaniu czynników wpływających na podejmowanie zachowań ryzykownych niesprzyjających zdrowiu i wiąże się ze zdecydowaniem większą skutecznością. Koncentruje się na procesie kształtowania przez młodzież własnej odpowiedzialności za podejmowanie różnorodnych zachowań, w tym zachowań seksualnych. Profilaktyka wtórna, czyli oddziaływanie na ograniczenie szkód, powstałych w związku z zachowaniami ryzykownymi, jest zwykle mniej skuteczna i wiąże się najczęściej z propagowaniem antykoncepcji wśród młodzieży.

W przypadkach zagrożeń związanych z przedwczesną aktywnością seksualną dobre rezultaty przynoszą programy prozdrowotne ukierunkowane na profilaktykę pierwotną – wierność, wstrzemięźliwość seksualną, opóźnienie podjęcia współżycia seksualnego⁶². Dane epidemiologiczne oraz dotyczące liczby ciąż i aborcji wśród młodzieży na całym świecie wskazują, że wtórna profilaktyka nie gwarantuje oczekiwanej efektywności w postaci zmniejszenia skali zachorowań lub poczęć nieplanowanych dzieci w tej grupie wiekowej. Przy profilaktyce pierwszorzędowej zdecydowanie zmniejszyły się wskaźniki dotyczące skali aktywnych seksualnie nastolatków, dotyczące liczby ciąż i zakażeń chorobami przenoszonymi drogą płciową wśród młodzieży uczestniczącej w tego typu programach⁶³.

⁵⁹ B. CHAZAN, M. GABRYŚ, M. ŚRODOŃ, W. WRÓBLEWSKA, *Zdrowotne następstwa*, s. 4-5. S. GRZELAK, *Profilaktyka*, s. 116-119.

⁶⁰ S. GRZELAK, *Profilaktyka*, s. 125.

⁶¹ S. GRZELAK, *Skutki*, s. 10; S. GRZELAK, *Profilaktyka*, s. 211, 228-229.

⁶² B. CHAZAN, M. GABRYŚ, M. ŚRODOŃ, W. WRÓBLEWSKA, *Zdrowotne następstwa*, s. 4.

⁶³ S. GRZELAK, *Profilaktyka ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2006, za: M. KOMOROWSKA-PUDŁO, *Psychospołeczne*, s. 253-254.

Wśród cech skutecznych programów, które wpływają pozytywnie na zmianę zachowań seksualnych wśród młodzieży, D. Kirby wymienia: dążenie do redukcji zachowań ryzykownych w tej dziedzinie, oparcie treści programowych na skutecznej teorii wykorzystanej w profilaktyce innych problemów, przekazywanie rzetelnej wiedzy o konsekwencjach podejmowania współżycia przez młodzież, o metodach zapobiegających tym konsekwencjom i o sposobach w utrzymaniu wstrzemięźliwości, kształtowanie umiejętności radzenia sobie z presją, długoterminowość, zapewnienie kompetentnych realizatorów⁶⁴, włączanie rodziców do współpracy w zakresie wychowania seksualnego, szczególnie w przypadku dzieci młodszych, które nie mają doświadczeń seksualnych⁶⁵.

SEKSUALNOŚĆ WSPÓŁCZESNEJ MŁODZIEŻY

W obszarze współczesnych przemian społeczno-kulturowych, które miały miejsce w trakcie ostatnich dekad, zaobserwowano duże zmiany w postawach młodzieży wobec seksualności.

W porównaniu do minionego okresu współczesne nastolatki inaczej odnoszą się do młodzieżowych związków partnerskich, przejawiają w nich więcej zachowań o charakterze seksualnym, częściej podejmują też relacje z wieloma osobami, tworząc następujące po sobie związki z nowymi partnerami. Częściej niż w poprzednich latach opierają swe doświadczenia na medialnej wizji seksualności, z którą z racji powszechności mogą mieć do czynienia codziennie. Zwiększył się odsetek młodzieży aktywnej seksualnie i radykalnie obniżył się wiek podejmowania tego typu doświadczeń. Mimo że w dalszym ciągu chłopcy wcześniej i częściej podejmują aktywność płciową, skala doświadczeń seksualnych dziewcząt w coraz mniejszym stopniu odbiega od skali aktywności płciowej ich rówieśników płci męskiej. W wyniku upowszechniania antykoncepcji zmniejszył się odsetek nieletnich matek, ale jednocześnie radykalnie zwiększyła się skala zakażeń chorobami przenoszonymi drogą płciową. Młodzi ludzie tworzą coraz krócej trwające związki przed inicjacją seksualną, bądź podejmują życie płciowe z osobami, z którymi nie łączą ich emocjonalne więzi. Upowszechnia się problem częstej zmiany partnerów seksualnych oraz podejmowanie zachowań prostytucyjnych. Mimo wysokiego wartości-

⁶⁴ D. KIRBY, *Emerging Answers: Research Findings on Programs to Reduce Teen Pregnancy*, Washington 2001, za: S. GRZELAK, *Profilaktyka*, s. 80.

⁶⁵ M. SILVA, *The Effectiveness of School – Based Sex Education Programs in the Promotion of Abstinent Behavior: A Meta-Analysis*, „Health Educator Research” 17 (2002), nr 4, 471-481, za: GRZELAK, *Profilaktyka*, s. 85.

wania instytucji małżeństwa i rodziny coraz więcej badań wskazuje na liberalizowanie postaw dotyczących trwałości związku małżeńskiego i traktowania go jako jedynej formy wspólnego życia mężczyzny i kobiety ze sobą⁶⁶.

W badaniach własnych, przeprowadzonych wśród młodzieży ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych, mieszkających w różnych miejscowościach na terenie województwa zachodniopomorskiego, podjęto próbę określenia jej postaw wobec seksualności człowieka⁶⁷. W badaniach wzięło 316 nastolatków (159 dziewcząt i 157 chłopców). Mierzono poziom wiedzy respondentów na temat płciowości, jakość ich postaw wobec miłości, młodzieżowych związków partnerskich, seksualności, małżeństwa i rodzicielstwa oraz mass mediów propagujących informacje o seksualności, a także analizowano różne ich zachowania w tej sferze życia człowieka. Do badań ukazujących postawy młodzieży wykorzystano narzędzia własne: test wiedzy i skalę postaw Likerta oraz kwestionariusz ankiety⁶⁸.

Z uzyskanych w badaniach danych wynika, że poziom wiedzy młodzieży na temat płciowości i płodności nie jest zadowalający.

Ponad połowa nastolatków posiadała przeciętny poziom wiadomości w tym zakresie, przy czym dziewczęta uzyskały wyższe wyniki w teście wiedzy niż chłopcy, częściej rozmawiały o tej sferze życia z innymi i korzystały z bardziej wiarygodnych źródeł informacji, m.in. poprzez częstsze uczestnictwo w zajęciach z wychowania do życia w rodzinie. Dziewczęta wykazywały bardziej dojrzałe nastawienie do wszystkich elementów analizowanej postawy w porównaniu do chłopców, natomiast w zakresie doświadczeń dorównywały im w przypadku tworzenia młodzieżowych związków partnerskich i stanowiły niewiele mniejszą od nich grupę osób podejmujących współżycie płciowe (inicjację seksualną miało za sobą 56% dziewcząt i 61,2% chłopców). Zdecydowanie rzadziej niż chłopcy, ich rówieśniczki miały doświadczenia w stosowaniu masturbacji i rzadziej oglądały materiały o charakterze pornograficznym⁶⁹.

W wieku 15 lat i mniej podjęło życie płciowe 27,1% nastolatków. Największa grupa osób podejmujących inicjację seksualną miała 16-17 lat (28,6 i 29,7%). Wśród osiemnastolatków było ich 14,6%. Duża grupa młodzieży podejmuje doświadczenia seksualne w oderwaniu od miłości i tworzenia związku z partnerem seksualnym. Dla 29,7% dziewcząt i 43,8% chłopców partnerem inicjacji była

⁶⁶ M. KOMOROWSKA-PUDŁO, *Seksualność młodzieży przełomu XX i XXI wieku*, Kraków: WAM 2013, s. 359.

⁶⁷ Szczegółowy opis tych badań zob. tamże.

⁶⁸ Zob. tamże, s. 396-424.

⁶⁹ Tamże, s. 361.

osoba, z którą nie tworzyli relacji typu *chodzenie ze sobą*. Ponad połowa badanych nastolatków zerwała kontakt z partnerem inicjacji (co czwarta osoba bezpośrednio po inicjacji, a co trzecia w kilka tygodni po tym zdarzeniu). Prawie wszyscy młodzi ludzie mieli kontakt z pornografią, a niewielka grupa także doświadczenia prostytucyjne⁷⁰.

Zróznicowanie poziomu dojrzałości postaw młodych mężczyzn i kobiet wobec młodzieżowych związków partnerskich, przedmałżeńskiego współżycia płciowego, mass mediów poruszających problematykę seksualności, pornografii, małżeństwa i rodzicielstwa okazało się wysokie. Dojrzałe postawy w zakresie powyższych elementów postaw przejawiane były przez około połowę respondentek i około jedną czwartą respondentów. Jedynie w przypadku postaw wobec miłości różnice te okazały się niewielkie⁷¹.

Ważnym elementem podjętych badań była także analiza związku obecnych postaw nastolatków wobec seksualności człowieka z budowaniem wizji ich własnego małżeństwa i rodzicielstwa. Okazało się, że ich postawy wobec miłości, młodzieżowych związków partnerskich, przedmałżeńskiego współżycia płciowego, mass mediów prezentujących seksualność człowieka [...] w dużym stopniu różnicowały ich postawy wobec małżeństwa i rodzicielstwa. Kierunek zależności wskazywał, że im bardziej dojrzałe były postawy młodzieży wobec aktualnych dla niej aspektów związanych z seksualnością, tym bardziej dojrzałe ustosunkowywała się ona do małżeństwa i odpowiedzialnego rodzicielstwa, natomiast niedojrzałe postawy związane z postawami nastolatków wobec seksualności korelowały z niedojrzałymi postawami wobec obu wyżej wymienionych sfer życia dorosłego człowieka⁷².

Weryfikacja opisanych wyżej danych, dokonana w kolejnych badaniach, przeprowadzonych wśród studentów pierwszego roku, wykazała te same tendencje w postawach młodych ludzi, przy czym aktywność płciowa i doświadczenia w kontakcie z pornografią miały jeszcze szerszy zasięg w porównaniu z badaniami wcześniejszymi. Młodzież studencka ma jeszcze bardziej liberalny stosunek do sfery seksualności człowieka, choć wiek krytyczny inicjacji płciowej dla tej populacji był późniejszy o około rok (studenci to głównie absolwenci liceów ogólnokształcących, a ta młodzież przejawia dużo wyższy poziom dojrzałości wobec seksualności niż młodzież ucząca się w technikach i szkołach zawodowych⁷³). Wśród aktywnych seksualnie dwudziestolatków było 74% osób (77%

⁷⁰ Tamże, s. 243-254.

⁷¹ Tamże, s. 361-362.

⁷² Tamże, s. 362.

⁷³ Zob. M. KOMOROWSKA-PUDŁO, *Psychospołeczne*, s. 273-282.

mężczyzn i 71,2% kobiet), przy czym 28,7% mężczyzn i 13,1% kobiet podjęło życie seksualne, nie będąc w związku z partnerem inicjacji, a w przypadku 74,7% mężczyzn i 54,8% kobiet związek z tym partnerem został zerwany⁷⁴.

UCZESTNICTWO W ZAJĘCIACH
Z WYCHOWANIA DO ŻYCIA W RODZINIE
A POSTAWY MŁODZIEŻY WOBEC SEKSUALNOŚCI,
MAŁŻEŃSTWA I RODZICIELSTWA

Młodzież biorąca udział w badaniach, w zdecydowanej większości (72,2%) systematycznie uczestniczyła w zajęciach z *wychowania do życia w rodzinie*. Co ósmy badany brał w nich udział tylko czasami (12,3%), a co szósty (15,5%) nie uczestniczył w nich w ogóle. Częściej w tych zajęciach uczestniczyły dziewczęta niż chłopcy (odpowiednio: 89,9 i 79%)⁷⁵. Wśród tematów, którymi zainteresowana była młodzież uczestnicząca w zajęciach, wymieniano: współżycie seksualne, metody planowania rodziny, problematykę zakładania i funkcjonowania rodziny oraz uwarunkowania jej trwałości, relacje między kobietą i mężczyzną, rodzicielstwo i metody wychowania dzieci, miłość i czynniki wpływające na życie uczuciowe kobiety i mężczyzny, choroby przenoszone drogą płciową, dorastanie i funkcjonowanie w dorosłości, ciąża, przeciwdziałanie problemom i zagrożeniom życia rodziny, małżeństwo, nałogi, fizjologię płodności, aborcję, chorobę i śmierć w rodzinie, relacje chłopak–dziewczyna (*chodzenie ze sobą*), problemy młodzieży, dewiacje seksualne, homoseksualizm, etyka, normy oraz religię w kontekście rodziny i seksualności⁷⁶.

Z badań wynika, że uczestnictwo w szkolnych zajęciach z *wychowania do życia w rodzinie* w pewnym stopniu warunkowało postawy młodzieży wobec płciowości. Ci, którzy uczestniczyli w tych zajęciach, przejawiali nieco bardziej dojrzałe postawy wobec seksualności, małżeństwa i rodzicielstwa niż ci, którzy w nich nie uczestniczyli (związek ten był szczególnie widoczny w populacji chłopców). Dziewczęta, które uczestniczyły w zajęciach, osiągnęły dużo wyższy poziom wiedzy na temat seksualności (27,7% respondentek uzyskało wysokie wyniki w teście wiedzy) niż dziewczęta, które w nich nie uczestniczyły (odpowiednio: 6,3%) ($p = 0,05$). Chłopcy, którzy nie uczestniczyli w zajęciach, w więk-

⁷⁴ M. KOMOROWSKA-PUDŁO, *Seksualność*, s. 317-341.

⁷⁵ M. KOMOROWSKA-PUDŁO, *Psychospołeczne*, s. 257.

⁷⁶ Tamże.

szym stopniu niż ci, którzy w nich uczestniczyli, przejawiali niedojrzałe postawy wobec miłości. Dziewczeta rzadziej lub w ogóle nieuczestniczące w zajęciach przejawiały mniej dojrzałe postawy wobec młodzieżowych związków partnerskich (n.i.). Wśród aktywnych seksualnie znalazło się 75,8% chłopców nieuczestniczących w zajęciach, 69,2% uczestniczących w nich nieregularnie oraz 54,1% chłopców uczestniczących w zajęciach regularnie ($p = 0,02$). Młodzież biorąca udział w zajęciach pozytywnie oceniała odsuwanie momentu inicjacji seksualnej na czas późniejszy (w chwili badania mieli oni po 18 i 19 lat) ($p = 0,04$ – chłopcy $p = 0,07$ – dziewczęta), częściej też podkreślała, że dziewictwo jest dla nich wartością w okresie przedmałżeńskim ($p = 0,00$ – chłopcy, $p = 0,04$ – dziewczęta). Dziewczęta uczestniczące w zajęciach rzadziej niż pozostałe sięgały po pornografię (odpowiednio 75 % i 93,8%)⁷⁷.

Bardziej dojrzałe postawy wobec małżeństwa przejawiali chłopcy regularnie uczestniczący w zajęciach. Częściej niż pozostali wybierali oni małżeństwo jako formę życia w związku w przyszłości ($p = 0,04$) i rzadziej akceptowali życie w nieformalnych związkach partnerskich (n.i.). Chłopcy z tej grupy (72,5%) częściej też niż pozostali (61,5% nieregularnie uczestniczących w zajęciach i 51,5% nieuczestniczących w nich) deklarowali zawarcie w przyszłości związku małżeńskiego ($p = 0,02$), który jednocześnie miał być dla nich związkiem trwałym (n.i.). Niedojrzałe postawy wobec odpowiedzialnego rodzicielstwa częściej przejawiali ci, którzy nie uczestniczyli w zajęciach (57,6%), w porównaniu z pozostałymi (34,2%). Jednocześnie też częściej deklarowali oni niechęć do własnego rodzicielstwa w przyszłości⁷⁸.

Uczestniczenie w szkolnych zajęciach z *wychowania do życia w rodzinie* okazało się czynnikiem silniej warunkującym postawy chłopców niż postawy dziewcząt wobec seksualności, małżeństwa i rodzicielstwa. Może to wiązać się z tym, że dziewczęta i tak wykazują dużo bardziej dojrzałe postawy w tym zakresie niż chłopcy.

Można mieć nadzieję, że przy dużej różnicy w poziomie dojrzałości dziewcząt i chłopców kontakt z kompetentnym nauczycielem oraz możliwość skonfrontowania własnych poglądów z rówieśnikami płci odmiennej spowoduje, że poziom ich wiedzy oraz pozy-

⁷⁷ Tamże, s. 259

⁷⁸ Tamże, s. 262.

tywnego wartościowania płciowości, małżeństwa i rodzicielstwa w znaczący sposób wzrosło w porównaniu do tych uczniów, którzy nie uczestniczą w zajęciach⁷⁹.

Z badań wynika, że „wartość uczestnictwa nastolatków w tych zajęciach jest niezaprzeczalna, pod warunkiem jednak realizowania ich według optymalnego programu⁸⁰ i przez odpowiednio wykwalifikowaną kadre⁸¹”.

Uzyskane w badaniach dane wskazują na konieczność podniesienia poziomu dojrzałości młodzieży w odniesieniu do posiadanej przez nią wiedzy, prezentowanych postaw i podejmowanych decyzji dotyczących aktywności w tej sferze. Uzyskany związek postaw młodzieży z jej nastawieniem wobec małżeństwa i rodzicielstwa wskazuje, że wychowanie całościowe odnoszące się do płciowości człowieka może być ważnym elementem warunkującym osiągnięcie przez nią dojrzałości psychoseksualnej, a w konsekwencji zdolności do optymalnego funkcjonowania w przyszłych rolach małżeńskich i rodzicielskich. Wskazany związek uczestnictwa przez chłopców w zajęciach z *wychowania do życia w rodzinie* z ich dojrzałymi postawami od chłopców nieuczestniczących w zajęciach stanowi ważny argument przemawiający za tego rodzaju edukacją. Dziewczęta zdecydowanie częściej uczestniczą w tych zajęciach, co może wiązać się z wyższym poziomem ich wiedzy na temat seksualności oraz z bardziej dojrzałymi postawami w tej sferze. Holistyczne ujęcie procesu wychowania seksualnego umożliwiłoby wspieranie młodych ludzi w nabywaniu przez nich dojrzałości psychoseksualnej, a w szczególności kształtowanie ich poczucia odpowiedzialności oraz umiejętności podejmowania właściwych decyzji, wzmacnianie ich poczucia własnej wartości, wskazywanie norm moralnych, ze szczególnym podkreśleniem zachowania własnej godności, szacunku wobec innych osób i zasad przez nich wyznawanych.

Uzasadnieniem pracy wychowawczej w kierunku podnoszenia poziomu wiedzy młodzieży w omawianym obszarze są wnioski z badań dotyczące korelacji (istotnych statystycznie) pomiędzy wynikami uzyskanymi przez młodzież w teście wiedzy na temat seksualności (komponent poznawczy postawy) a przejawianymi przez nią postawami w aspekcie emocjonalno-motywacyjnym i behawioralnym. Im wyższy był poziom wiedzy młodzieży na temat seksualności, tym

⁷⁹ Tamże. Podobne rezultaty ujawniły się podczas realizacji programu PION i porównywalnych programów realizowanych w Ugandzie – zob. S. GRZELAK, *Profilaktyka*.

⁸⁰ Przykładem takiego programu jest m.in. „Pełnia” – program zajęć edukacyjny z wychowania do życia w rodzinie dla szkoły podstawowej i dla gimnazjum, autorstwa M. KOMOROWSKIEJ-PUDŁO i G. KOWALCZYK (wpisane do zestawu programów w MEN pod nr DKW-4014-286/99 i DKW-4014-287/99).

⁸¹ M. KOMOROWSKA-PUDŁO, *Psychospołeczne*, s. 264.

bardziej dojrzałe były jej postawy wobec miłości (dla respondentów obojga płci $p = 0,00$), wobec przedmażeńskich związków partnerskich ($p = 0,00$), wobec małżeństwa ($p = 0,00$) i wobec pornografii ($p = 0,02$ – chłopcy, $p = 0,00$ – dziewczęta). Podobne zależności dotyczą takiej zmiennej, jak wyniki w nauce. Młodzież lepiej się ucząca osiągnęła wyższe wyniki w teście wiedzy i cechowały ją podobne do powyższych postawy wobec różnych elementów składających się na postawy wobec seksualności (dojrzałsze w stosunku do nastolatków gorzej uczących się oraz mających niższy poziom wiedzy o płciowości)⁸².

*

Ze względu na to, że postawy chłopców wobec seksualności człowieka okazały się w dużo większym stopniu niż postawy dziewcząt niedojrzałe z punktu widzenia wartościowania płciowości dla prawidłowego funkcjonowania w ich nastoletnim okresie życia, ale także w przyszłych rolach małżeńskich i rodzicielskich, należałoby zwiększyć wysiłki wychowawcze w kształtowaniu postaw szczególnie tej grupy młodzieży. Jest to ważne ze względu na podejmowanie przez nich (ale także przez część dziewcząt) nieodpowiedzialnych zachowań zbyt wcześnie, w okresie, w którym istnieje duże ryzyko powstawania zaburzeń rozwoju (m.in. w wyniku procesu warunkowania oraz pojawienia się innych poważnych następstw), uniemożliwiających osiągnięcie w przyszłości dojrzałości psychoseksualnej, niezbędnej do tworzenia udanych związków i optymalnego pełnienia w nich ról małżeńskich i rodzicielskich. W oddziaływaniach wychowawczych należałoby wzmocnić także kształtowanie dojrzałości wobec poszczególnych sfer związanych z seksualnością u dziewcząt, gdyż obserwowany trend zachowań, zbliżający je do zachowań chłopięcych (szczególnie w aspekcie behawioralnym), może wiązać się z obniżeniem ich aktualnego poziomu dojrzałości. Ważnym zadaniem dorosłych (szczególnie rodziców i nauczycieli) jest budowanie krytycyzmu wobec mass mediów prezentujących seksualność człowieka oraz wobec pornografii, do której młodzież ma obecnie powszechny dostęp. Należałoby zwiększyć nacisk na uczenie asertywności związanej z nieuleganiem presji rówieśniczej w zakresie podejmowania aktywności seksualnej i sięgania po środki uzależniające. Zmniejszenie skali młodzieży sięgającej po środki uzależniające wpłynęłoby jednocześnie na ukształtowanie bardziej dojrzałych postaw wobec seksualności. Ważnym czynnikiem byłoby także zwiększenie zaangażowania młodzieży w naukę i podnie-

⁸² Tamże.

sienie poziomu wiedzy nastolatków o psychoseksualnych aspektach ich funkcjonowania w okresie nastoletnim i w dorosłości. Dla budowania optymalnych postaw wobec płciowości należałoby połączyć oddziaływania profilaktyczne dotyczące form spędzania czasu wolnego, podejmowania zachowań ryzykownych i aktywności płciowej.

Różni autorzy podejmujący analizę dotyczącą wychowania seksualnego młodzieży zwracają uwagę, że działania edukacyjne należy opierać nie tylko na aspekcie informacyjnym, ale powinny one zawierać szereg zagadnień o charakterze psychospołecznym, m.in. w zakresie komunikacji interpersonalnej, asertywności. Większość badaczy jest także zgodna z tym, że rozmowa z młodzieżą o seksualności, zanim podejmie ona aktywność płciową, może przynieść efekty odsuwające moment inicjacji oraz zmniejszenie działań o charakterze ryzykownym⁸³. Z badań przeprowadzonych w grupie młodzieży amerykańskiej wynika, że najbardziej zadowolona była ona z łączenia wychowania do abstynencji z przekazywaniem wiedzy o antykoncepcji⁸⁴.

Wiele wskazanych wyżej działań można przeprowadzić w ramach zajęć edukacyjnych z *wychowania do życia w rodzinie*, stąd konieczność wzmocnienia roli tego przedmiotu w szkole oraz zapewnienia odpowiednio wykwalifikowanej kadry do jego realizacji. Świadomie podjęta praca o właściwym kierunku działań psychologiczno-pedagogicznych powinna być nastawiona na wspieranie młodych ludzi w nabywaniu przez nich dojrzałości psychoseksualnej, kształtowanie ich poczucia odpowiedzialności oraz umiejętności podejmowania właściwych decyzji, wzmacnianie ich poczucia własnej wartości, wskazywanie norm moralnych, ze szczególnym podkreśleniem zachowania własnej godności, uczenie szacunku wobec innych osób i zasad przez nich wyznawanych. Zaangażowanie środowisk

⁸³ D. CIANCIARA, *Aktywność seksualna młodych mężczyzn a zagrożenie AIDS*, „Seksuologia” 1995, nr 5-6, s. 53; D. KIRBY, *Emerging Answers: Research Findings on Programs to Reduce Teen Pregnancy*, Washington 2001, za S. GRZELAK, *Profilaktyka*, s. 25; L. O'DONNELL, A. STUEVE, R. DURAN, *Long-Term Reductions in Sexual Initiation and Sexual Activity Among Urban Middle Schoolers in the Research for Health Service Learning Program*, „Journal of Adolescent Health” 31 (2002), nr 1, s. 93; F.N. ONUOHA, T. MUNAKATA, *Correlates of Adolescent Assertiveness with Hiv Avoidance in a Four Nation Sample*, „Adolescence” 40 (2005), nr 159, s. 531; O. PATTON, K. KOLASA, S. WEST, T. IRONS, *Sexual Abstinence Counseling of Adolescents by Physicians*, „Adolescence” 30 (1995), nr 120, s. 963; M.J. ATEN, D.M. SIEGEL, M. ENAHARO, P. AVINGER, *Keeping Middle – School Students Abstinent: Outcomes of a Primary Prevention Intervention*, „Journal of Adolescent Health” 31 (2002), nr 1, s. 70; K. LADIN L'ENGLE, C. JACKSON, J.D. BROWN, *Early Adolescents' Cognitive Susceptibility to Initiating Sexual Intercourse*, „Perspectives on Sexual and Reproductive Health” 38 (2006), nr 2, s. 97; por. M. SILVA, za: S. GRZELAK, s. 115.

⁸⁴ M.T. WILLIAMS, L. BONNER, *Sex Education Attitudes and Outcomes Among North American Women*, „Adolescence” 41 (2006), nr 161, s. 9, 11.

oddziałujących na postawy nastolatków (rodzina, szkoła, media, kościół itp.) w tego typu działania mogłoby w procesie długofalowym prowadzić do ukształtowania bardziej dojrzałych postaw wobec seksualności, opóźniania momentu inicjacji seksualnej, zmniejszenia liczby ciąż nieletnich i innych konsekwencji związanych z podejmowaniem przez nich życia płciowego, podniesienia wartości małżeństwa i odpowiedzialnego rodzicielstwa, a także zmniejszenia odsetka rodzin dysfunkcyjnych, rozwodów i innych zjawisk patologicznych związanych z seksualnością człowieka oraz jego funkcjonowaniem w małżeństwie i rodzinie. Opisany efekt może jednak mieć miejsce jedynie wtedy, gdy kierunek oddziaływań tych środowisk będzie jednakowy.

BIBLIOGRAFIA

- ADAMSKI F., Integralna wizja seksualności, „Wychowawca” 2007, nr 7-8, s. 5-6.
- ATEN M.J., SIEGEL D.M., ENAHARO M., AUINGER P., Keeping middle school students abstinent: Outcomes of a primary prevention intervention, „Journal of Adolescent Health” 31 (2002), nr 1, s. 70-78.
- AUGUSTYN J., Integracja seksualna, Kraków: Wydawnictwo M 1993.
- AUGUSTYN J., Wychowanie do integracji seksualnej, Kraków: Wydawnictwo M 1994.
- BEISERT M., Seks twojego dziecka, Poznań: Zakład Wydawniczy K. Domke 1991.
- BEISERT M., W poszukiwaniu modelu seksualności człowieka, w: M. BEISERT (red.), Seksualność w cyklu życia, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2006, s. 7-32.
- BRZEZIŃSKA A., Społeczna psychologia rozwoju, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2005.
- CHAZAN B., GABRYŚ M., ŚRODOŃ M., WRÓBLEWSKA W., Ekspertyza: Zdrowotne następstwa przedwczesnej inicjacji seksualnej u dziewcząt, Warszawa 2007, <http://www.brpd.gov.pl/uploadfiles/publikacje/ekspertyza.pdf> (dostęp: 28.01.2009).
- CIANCIARA D., Aktywność seksualna młodych mężczyzn a zagrożenie AIDS, „Seksuologia” 1995, nr 5-6, s. 53-57.
- CZACHOROWSKI M., Nowy imperializm, czyli o tzw. edukacji seksualnej, Warszawa: Inicjatywa Wydawnicza „Ad astra” 1995.
- DUDEK T., Dorastanie do miłości, w: W. SZEWCZYK (red.), Dorastać do miłości, Tarnów: Duszpasterstwo Rodzin 1991.
- DUDZIAK U., Postawy wobec wychowania seksualnego a hierarchia wartości nauczycieli, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2009.
- EHRHARDT A.A., Our View of Adolescent Sexuality – a Focus on Risk Behavior without the Development Context (Editorial, Comment), „American Journal of Public Health” 86 (1996), nr 11, s. 1523-1525.
- FIJAŁKOWSKI W., Płeć, osoba, osobowość, w: W. FIJAŁKOWSKI, K. NEUGEBAUER, A. STELMASZYK (red.), Dar jedności. Nowe spojrzenie na erotyzm człowieka, Warszawa: Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych 1988, s. 5-82.

- FJAŁKOWSKI W., Seks okiełznany? Twórcze przeżywanie płci, Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej 1991.
- GOLEŃ J., Wychowanie seksualne w rodzinie, Rzeszów: Wyższe Seminarium Duchowne 2006.
- GRZELAK S., Profilaktyka ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2006.
- GRZELAK S., Skutki wychowania w dziedzinie seksualności na świecie, „Wychowawca” 2002 nr 3, s. 8-10.
- GURBA E., Wczesna dorosłość, w: B. HARWAS-NAPIERAŁA, J. TREMPAŁA (red.), Psychologia rozwoju człowieka, t. II, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2003, s. 202-233.
- GURYCKA A., Struktura i dynamika procesu wychowawczego, Warszawa: PWN 1979.
- HOEKENBERRY-EATON M., RICHMAN M.J., DITORIO C., RIVER T., MAIBACH E., Mother and adolescent knowledge of sexual development. The effects of gender, age, and sexual experience, „Adolescence” 31 (1996), nr 121, s. 35-47.
- IMIELIŃSKI K., Człowiek i seks, Warszawa: IWZZ 1986.
- IMIELIŃSKI K., Seksiatria, t. 1, Warszawa: PWN 1991.
- IMIELIŃSKI K. (red.), Seksuologia – zarys encyklopedyczny, Warszawa: PWN 1985.
- IZDEBSKI Z., JACZEWSKI A., Rozwój seksualny, w: A. JACZEWSKI (red.), Biologiczne i medyczne podstawy rozwoju i wychowania, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak” 2003, s. 245-289.
- KOMOROWSKA-PUDŁO M., Psychospołeczne uwarunkowania postaw młodzieży wobec seksualności, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 2015.
- KOMOROWSKA-PUDŁO M., Seksualność młodzieży przełomu XX i XXI wieku, Kraków: WAM 2013.
- KOMOROWSKA-PUDŁO M., Wychowanie seksualne w rodzinie, Szczecin: Oficyna Wydawnicza ZCE 2000.
- KOMOROWSKA-PUDŁO M., KOWALCZYK G., „Pełnia”. Program zajęć edukacyjnych z wychowania do życia w rodzinie, Szczecin: Oficyna Wydawnicza ZCE 1999.
- KOPALIŃSKI W., Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych, Warszawa: Wiedza Powszechna 1989.
- KORNAS-BIELA D., Edukacja seksualna w szkole wyzwaniem dla współczesnej rodziny, w: P. KRYCZKA (red.), Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1997, s. 231-252.
- KOWALIK S., Rozwój społeczny, w: B. HARWAS-NAPIERAŁA, J. TREMPAŁA (red.), Psychologia rozwoju człowieka, t. III, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2003, s. 71-105.
- KOZAKIEWICZ M., Cele i zadania wychowania seksualnego oraz przysposobienia do życia w rodzinie, w: M. KOZAKIEWICZ, Z. LEW-STAROWICZ (red.), Przysposobienie do życia w rodzinie, Warszawa: PZWL 1987, s. 34-42.
- KOZAKIEWICZ M., Młodzież wobec seksu, małżeństwa i rodziny, Warszawa: IWZZ 1985.
- LADIN L'ENGLE K., JACKSON C., BROWN J.D., Early adolescents' cognitive susceptibility to initiating sexual intercourse, „Perspectives on Sexual and Reproductive Health” 38 (2006), nr 2, s. 97-105.
- LEW-STAROWICZ Z., Atlas psychofizjologii seksu, Warszawa: PZWL 1990.
- LEW-STAROWICZ Z., Encyklopedia erotyki, Warszawa: Wydawnictwo MUZA 2004.

- LEW-STAROWICZ Z., SZCZERBA K., Nowoczesne wychowanie seksualne, Warszawa: Polska Oficyna Wydawnicza 1995.
- MAJKOWSKI W., Rodzina w wymiarze jednostkowym i społecznym, w: K. OSTROWSKA, M. RYŚ (red.), Wychowanie do życia w rodzinie, Warszawa: CMPPP MEN 1999, s. 123-133.
- MARCINEK P., BRZESKA A., KAPAŁA A., PEDA A., SZUMSKI F., Niedojrzałość psychoseksualna jako termin diagnostyczny, „Seksuologia Polska” 2011, nr 1(9), s. 38-42.
- MARCOL A., Etyka życia seksualnego, Opole: Wydawnictwo Św. Krzyża 1995.
- OBUCHOWSKA I., Adolescencja, w: B. HARWAS-NAPIERAŁA, J. TREMPAŁA (red.), Psychologia rozwoju człowieka, t. II, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2003, s. 163-201.
- OBUCHOWSKA I., JACZEWSKI A., Rozwój erotyczny, Warszawa: WSiP 1992.
- O'DONNELL L., STUEVE A., DURAN R., Long-Term Reductions in Sexual Initiation and Sexual Activity among Urban Middle Schoolers in the Research for Health Service Learning Program, „Journal of Adolescent Health” 31 (2002), nr 1, s. 93-100.
- OKOŃ W., Słownik pedagogiczny, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1987.
- OLEŚ P.K., Psychologia człowieka dorosłego, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2011.
- ONUOHA F.N., MUNAKATA T., Correlates of adolescent assertiveness with hiv avoidance in a four nation sample, „Adolescence” 40 (2005), nr 159, s. 525-532.
- OSTROWSKA K., Pciowość w wychowaniu integralnym, „Wychowawca” 2009, nr 4, s. 5-7.
- PATTON O., KOLASA K., WEST S., IRONS T., Sexual abstinence counseling of adolescents by physicians, „Adolescence” 30 (1995), nr 120, s. 963-969.
- PAWŁOWSKA R., „Wiedza o życiu seksualnym człowieka” w opinii nauczycieli, rodziców i uczniów, w: R. PAWŁOWSKA, E. JUNDZIŁŁ (red.), Miłość i seks w percepcji uczniów, Koszalin: WSH 1999, s. 177-194.
- POMYKAŁO W., Wychowanie, w: W. POMYKAŁO (red.), Encyklopedia pedagogiczna, Warszawa: Fundacja Innowacja 1996, s. 917-926.
- PRZETACZNIK-GIEROWSKA M., WŁODARSKI Z., Psychologia wychowawcza, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1998.
- REBER A.S., Słownik psychologii, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2000.
- RYŚ M., Przygotowanie do pełnienia ról małżeńskich i rodzinnych, w: K. OSTROWSKA, M. RYŚ (red.), Przygotowanie do życia w rodzinie, Warszawa: Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna Adam 1997, s. 25-33.
- SIEK S., Struktura osobowości, Warszawa: ATK 1986.
- SKRZYDLEWSKI W.B., Etyka seksualna. Przemiany i perspektywy, Kraków: Wydawnictwo M 1999.
- SUGAR M., Female adolescent sexuality, „Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology” 9 (1996), nr 4, s. 175-183.
- SZYMCZAK M. (red.), Słownik języka polskiego, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1992.
- TREMPAŁA J., Rozwój poznawczy, w: B. HARWAS-NAPIERAŁA, J. TREMPAŁA (red.), Psychologia rozwoju człowieka, t. III, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2003, s. 13-44.

- TREMPAŁA J., CZYŻOWSKA D., Rozwój moralny, w: B. HARWAS-NAPIERAŁA J. TREMPAŁA (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, t. III, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2003, s. 106-130.
- URBAN K., Edukacja seksualna ABC, „Wychowawca” 2009, nr 4, s. 10-13.
- WENTA K., Holistyczny wymiar edukacji wspomaganiej technologią informacyjną, w: *Komputer w Edukacji. 19 Ogólnopolskie Sympozjum Naukowe w Krakowie*, 25-26 września 2009, red. J. MORBITZER, Kraków: Wyd. Katedry Technologii i Mediów Edukacyjnych Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, s. 11-16.
- WILLIAMS M.T., BONNER L., Sex education attitudes and outcomes among North American women, „Adolescence” 41 (2006), nr 161, s. 2-14.
- WIŚNIEWSKA-ROSZKOWSKA K., *Eros zabłąkany*, Warszawa: ODiSS 1989.
- WIŚNIEWSKA-ROSZKOWSKA K., *Problemy współczesnego erotyzmu*, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej 1986.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. z 2002 r. nr 51, poz. 458).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 lutego zmieniające rozporządzenie w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1999 r. w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego (Dz.U. z 1999 r. nr 67, poz. 756).
- Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 roku o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. z 1993 r. nr 17, poz. 78).

WYCHOWANIE SEKSUALNE W UJĘCIU HOLISTYCZNYM

Streszczenie

W artykule zaprezentowano holistyczne podejście do wychowania seksualnego uwzględniające wszechstronne przygotowanie dzieci i młodzieży do poznania własnej płciowości i płciowości osób odmiennej płci. Podkreślony został aspekt rozwoju biologicznego, psychicznego i społecznego w rozwoju seksualności, kształtowanie dojrzałości młodzieży oraz związek seksualności z podejmowanymi w przyszłości rolami małżeńskimi i rodzicielskimi. W celu uzasadnienia omawianego podejścia poddano dyskusji wnioski z analiz programów wychowania seksualnego o charakterze holistycznym, realizowanych w świecie. Przedstawiono także wnioski z badań własnych autora, dotyczących związku uczestnictwa w szkolnych zajęciach z *wychowania do życia w rodzinie* z postawami młodzieży wobec seksualności, małżeństwa i rodzicielstwa. Te wnioski są następujące: mniej niż połowa 18-, 19-latków biorących udział w badaniach wykazała się

dojrzałym nastawieniem do wartościowania seksualności; dziewczęta przejawiają dużo bardziej dojrzałe postawy w omawianej sferze niż chłopcy; zwiększa się odsetek nastolatków aktywnych seksualnie; duża grupa młodzieży podejmuje doświadczenia seksualne bez miłości; około połowa nastolatków zrywa kontakt z partnerem inicjacji; prawie wszyscy młodzi ludzie mieli kontakt z pornografią; młodzież uczestnicząca w zajęciach z wychowania do życia w rodzinie (szczególnie chłopcy) przejawia nieco bardziej dojrzałe postawy wobec seksualności, małżeństwa i rodzicielstwa niż młodzież nieuczestnicząca w nich; jakość postaw młodzieży wobec aktualnych dla niej obszarów związanych z seksualnością koreluje w wysokim stopniu z jakością jej postaw wobec małżeństwa i rodzicielstwa – jest to korelacja dodatnia. Wskazany związek uczestnictwa przez chłopców w zajęciach z *wychowania do życia w rodzinie* z ich dojrzałszymi postawami wobec płciowości stanowi ważny argument przemawiający za tego rodzaju edukacją.

Słowa kluczowe: seksualność; młodzież; wychowanie seksualne; holizm; dojrzałość.

SEXUAL EDUCATION IN HOLISTIC VIEW

S u m m a r y

The paper presents a holistic approach to sex education taking into account the comprehensive preparation of children and young people to know their own sexuality and the sexuality of people of the opposite sex. It has been highlighted aspect of biological, psychological and social development of sexuality, shaping the maturity of youth and relationship of sexuality with marital and parental roles undertaken in future. In order to justify this approach was discussed findings from analyzes of sex education programs realized in the world. The paper presents the conclusions from the author's own research concerning the relationship of participation in education classes to live in a family with young people attitudes towards sexuality, marriage and parenthood. The conclusions of their research are as follows: less than half of 18-, 19-year-olds involved in the study showed a mature attitude to sexuality; girls reveal much more mature attitude in this sphere than boys; increases in the percentage of sexually active teens; a large group of young people take sexual experience without love; about half of teenagers breaks contact with a partner after sexual initiation; nearly all young people have contact with pornography; young people participating in education classes for family life (especially boys) reveals a more mature attitude towards sexuality, marriage and parenthood than young people not participating in them; quality of the attitudes of young people towards the areas related to sexuality correlates highly with the quality of their attitudes towards marriage and parenthood - this is a positive correlation. Indicated participation by boys in education classes for family life with their more mature attitudes towards sexuality is an important argument in favor of this kind of education.

Key words: sexuality; young people; sexual education, holism; maturity.